

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

5. PŘEDNÁŠKA

První světová válka, její vliv na světovou ekonomiku.

Meziválečný mezinárodní a ekonomický vývoj obecně.

Atentát na F. F. d'Este (Sarajevský atentát)

– úspěšný atentát spáchaný na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este v červnu 1914 v Sarajevu. Pachatelem byl srbský separatista Gavrilo Princip, člen protirakouského hnutí Mladá Bosna. Po atentátu Rakousko-Uhersko vyhlásilo měsíční ultimátum Srbsku. Po nesplnění podmínek ultimáta bylo Srbsko napadeno Rakousko-Uherskem. Atentát byl jednou ze příčin první světové války (viz velká válka) a záminkou pro její vypuknutí.

Blesková válka (Blitzkrieg)

– taktika vedení války založená na rychlém postupu motorizovaných a mechanizovaných jednotek územím nepřítele. Důležité je obsazení klíčových velitelských, komunikačních či zásobovacích bodů díky mobilnímu dělostřelectvu a letectvu. Původně byla rozpracována, ovšem minimálně používána ozbrojenými silami Velké Británie. Byla mimo jiné použita Německem v době první (například útok na Belgie a Francii) a druhé světové války (například útoky na Polsko a Francii).

Brestlitevský mír

– smlouva o příměří uzavřená v Brestu Litevském mezi Centrálními mocnostmi a porevolučním Ruskem v březnu 1918. Po revoluci z října 1917 Rusko vystoupilo ze zemí Dohody a dále se první světové války neúčastnilo. Kapitulace Ruska znamenala vítězství Centrálních mocností na východní frontě a její faktické uzavření. Mír byl anulován v listopadu 1918.

Čtrnáct bodů

– program amerického prezidenta Woodrowa Wilsona z ledna 1918, který určoval zásady mezinárodního uspořádání světa po první světové válce. Mezi hlavní body patřilo mimo jiné: odstranění kabinetní diplomacie (měla být nahrazena mezinárodní diplomacií); odstranění překážek mezinárodního obchodu; omezení zbrojení; územní změny v Evropě jako navrácení Alsaska a Lotrinska Francii; vytvoření autonomních národů Rakousko-Uherska podle národnostního principu; nezávislost Turecka, Belgie či Polska s garancí přístupu k moři; založení Společnosti národů. Spojeným státům americkým se podařilo prosadit pouze některé z bodů.

Dohoda (Trojdohoda)

– blok zemí, které uzavřely dvoustranné smlouvy o spojení v případě války. Dohoda vznikla postupně sepsáním smluv mezi Francií a Ruskem (1893/1894), Velkou Británií a Francií – tzv. Srdečná dohoda (1904) a konečně mezi Velkou Británií a Ruskem (1907). Spojenství mezi těmito zeměmi bylo klíčové v době první světové války. Během ní se k zemím Dohody přidalo Japonsko, Itálie, Spojené státy americké a další.

Dolarový blok

– skupina zemí používající americký dolar jako rezervní měnu, popř. země kurz svých měn svázaly s měnovým kurzem amerického dolaru. Členy byly Spojené státy americké, Kanada a některé země Latinské Ameriky. Blok vznikl po devalvaci dolaru v roce 1934 a zanikl v roce 1936 po uzavření Trojstranné dohody.

Politika appeasementu

– politika ustupování vůči agresivním zemím (Německo, Itálie, Japonsko) ve 30. letech 20. století, kterou aplikovala Francie a Velká Británie. Dílčím ústupkem byla například Mnichovská dohoda (viz 8. přednáška). Cílem bylo zamezení další světové válce tím, že budou uspokojeny požadavky těchto totalitních zemí. V souvislosti s propuknutím druhé světové války (viz 8. přednáška) se tato politika ukázala jako neúčinná.

Jižní fronta (italská fronta)

– jedna z hlavních frontových linií první světové války na jihu Evropy, kde probíhaly boje mezi Rakousko-Uherskem s podporou německých jednotek a zemí Dohody včetně československých legií.

Librový blok (Sterlingový blok)

– skupina zemí, které přestaly své měny vázat na zlato a navázaly směnné kurzy svých měn na britskou libru nebo přímo používaly britskou libru jako rezervní měnu. Svým členům poskytoval záruky silné měny, měnové stability a bezproblémové transakce v librách. Členy byly země Britského společenství, skandinávské země a další. Byl zformován v průběhu 30. let 20. století po devalvaci britské libry v roce 1931, ukončen pak v 70. letech 20. století.

Pařížské mírové smlouvy

– mírové smlouvy uzavřené na předměstích Paříže mezi vítěznými mocnostmi a poraženými státy první světové války mezi lety 1919–1920. V důsledku jejich schválení došlo k ustanovení nástupnických států. Jedna z nejdůležitějších mírových smluv byla Versailleská smlouva s Německem z června 1919, která mimo jiné deklarovala plnou a výlučnou zodpovědnost Německa za rozpoutání první světové války, určila Německu vysoké reparace k zaplacení, omezila velikost a funkčnost německé armády, ustanovila Společnost národů.

Politika ožebračování svého souseda

– obchodní politika v době Velké hospodářské krize (viz 6. přednáška) vyznačující se nenadálými jednostrannými devalvacemi směnného kurzu dané země ve snaze získat krátkodobou výhodu v zahraničním obchodě (tj. zlevnit zboží vyvážené na zahraniční trhy a zdražit dovážené zboží) na úkor zemí obchodních partnerů.

Schlieffenův plán

– vojenský plán bleskové války vypracovaný náčelníkem německého generálního štábu před vypuknutím první světové války. Německo v plánu počítalo s vedením války nejprve proti Francii, následně proti Rusku. Velká Británie měla být poražena jako poslední. Plán předpokládal rychlý postup francouzským územím a jeho brzkým zabrání, a zároveň pomalou mobilizaci v Rusku. Při splnění obou podmínek, by Německo mohlo přesunout armády z Francie do Ruska. Ani jeden z těchto předpokladů nebyl splněn. Německo bylo nuceno vést válku na dvou, významných frontách.

Společnost národů (Liga národů)

– první mezinárodní mírová organizace založená po první světové válce v rámci Versaillské smlouvy z června 1919. Cílem byla spolupráce na multilaterálním principu v rámci mezinárodního fóra, odzbrojení a udržování světového míru předcházením válečným konfliktům otevřenou diplomacií a morálním odsouzením. V realitě měla malé možnosti k prosazení svých cílů, došlo k rozpoutání druhé světové války. Ačkoli platil princip rovnosti hlasů, malé země neměly takový vliv na chod organizace jako Velká Británie nebo Francie. Spojené státy americké do ní nevstoupily, jelikož americký Senát neratifikoval Versaillskou mírovou smlouvu. Byla rozpuštěna v roce 1946.

Standard zlatého slitku

– obdoba zlatého standardu mezi dvěma světovými válkami. Od klasického zlatého standardu (viz klasický zlatý standard – 4. přednáška) se odlišoval tím, že v oběhu nebyly zlaté mince, peníze byly zlatem jen částečně, bankovky bylo možno směniti za zlato (slitky) jen ve velkých objemech. Tento systém byl zaveden z důvodu nedostatečných zlatých rezerv, například ve vyspělých zemích Evropy.

Standard zlaté devizy

– obdoba zlatého standardu mezi dvěma světovými válkami. Od klasického zlatého standardu (viz klasický zlatý standard – 4. přednáška) se odlišoval tím, v oběhu nebyly zlaté mince, peníze byly kryty zahraničními měnami (například americký dolar, francouzský frank, britskou libru), bankovky bylo možno směniti za tyto zahraniční měny a následně pak tyto měny za zlato. Tento systém byl zaveden z důvodu nedostatečných zlatých rezerv.

Totální válka

– válka, kdy jsou státem nasazeny všechny lidské, ekonomické a vojenské zdroje k dosažení vítězství.

Trojspolek (Ústřední mocnosti; Centrální mocnosti)

– seskupení zemí, které byly mezi sebou vázány smlouvami o vojenském spojení v případě války. Jednalo se o země, které si nevytvořily zámožná impéria, nezískaly významné kolonie. Původně byla smlouva uzavřena mezi Rakousko-Uherskem a Německem (zformovaly Dvojspolek 1879), následně se k nim přidala Itálie (vznikl Trojspolek 1882). Smlouvy se ukázaly jako klíčové během první světové války. Itálie během války přešla na stranu zemí Dohody, naopak se přidala Osmanská říše, Bulharsko a další země.

Válečná ekonomika

– hospodářství, které je z velké části (centrálně) řízeno státem, kdy ekonomické, lidské a další zdroje jsou využívány tak, aby byly primárně hospodářsky zabezpečeny ozbrojené síly. Stát je také významným poptávajícím na trhu. Státem podporovaná válečná výroba převládá nad mírovou. Mezi typická opatření, resp. dopady, dále patří přidělový systém omezující spotřebu domácností, rozsáhlé investice do zbrojního průmyslu, regulace pracovního trhu, uvolnění měnové a fiskální politiky, zadlužování státu. Extrémním případem je totální válka.

Velká hospodářská krize (Světová hospodářská krize, Velká deprese)

– viz 6. přednáška.

Velká válka (první světová válka)

– označení první světové války před propuknutím druhé světové války (viz 8. přednáška). První globální konflikt mezi lety 1914–1918. Válka propukla v červenci 1914, kdy Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku. Rusko následně začalo mobilizaci, jelikož byly ohroženy jeho zájmy v jihovýchodní Evropě. Počátkem srpna 1914 Německo vyhlásilo válku Francii a porušilo neutralitu Belgie. V důsledku platnosti vzájemných dohod Velká Británie vypověděla válku Německu, Rakousko-Uhersko následně Rusku. Postupně proti sobě stály mocnosti Trojspolku a Dohody s dalšími zeměmi. Boje se odehrávaly na několika frontách v Evropě, dále v Africe, Asii a ve světových oceánech. V Evropě se po několik let jednalo o dlouhodobou, zákopovou válku. Po zapojení Spojených států amerických v dubnu 1917, státy Dohody byly schopny dosáhnout ekonomického a vojenského vítězství nad Centrálními mocnostmi. Válka byla ukončena v listopadu 1918 uzavřením příměří s Německem. Válka přinesla převratné vojenské inovace, výrazné ekonomické, politické a sociální změny.

Versaillesko-washingtonský systém

– bezpečnostní mírové uspořádání Evropy a světa po první světové válce (viz velká válka). Versailleský systém byl tvořen pařížskými mírovými smlouvami. Washingtonský systém byl založen dohodami o odzbrojení a jeho regulaci do budoucna. Díky působení tohoto systému byla další světová válka odložena o dvacet let.

Východní fronta

– jedna z hlavních frontových linií první světové války ve východní Evropě (části dnešního Polska, Rumunska a Ukrajiny), kde probíhaly boje mezi armádami Německa, Rakousko-Uherska, Osmanské říše a Bulharska a Ruska, Rumunska. Fronta byla uzavřena odstoupením Ruska z první světové války v roce 1917, následně byl podepsán Brestlitevský mír.

Washingtonský systém

– bezpečnostní systém postavený na dohodách o odzbrojení a jeho snížení do budoucna z roku 1922. V Tichém oceánu se dále neměly zakládat další pevnosti a námořní základny. Signatáři se dohodli například na omezení celkového počtu bitevních a letadlových lodí, kdy Spojené státy měly stejnou námořní sílu jako Velká Británie. Po vypršení desetiletého moratoria se rychlost zbrojení opět zvýšila, a to i v souvislosti s vývojem v Německu, Itálii či Japonsku.

Západní fronta

– jedna z hlavních frontových linií první světové války v západní Evropě (převážně ve Francii), kde probíhaly boje mezi Německem a Francií, Belgií, Velkou Británií a Spojenými státy americkými. Boje se odehrávaly zejména v zákopech. Na této frontě byly poprvé použity tanky nebo chemické zbraně. Mezi nejvýznamnější bitvy patřily bitva řece Sommě, řece Marně nebo bitva u Verdunu.

Zlatý blok

– uskupení zemí setrvávajících na zlatém standardu v době Velké hospodářské krize (viz 6. přednáška) a několika pokrizových letech. V čele stála Francie, rezervy byly drženy ve zlatě. Členem bylo například Československo, Itálie, Lucembursko, Švýcarsko. Fungování zlatého bloku začalo v roce 1933 a bylo ukončeno Trojstrannou dohodou mezi Spojenými státy americkými, Velkou Británií a Francií v roce 1936.